

**JINOYATCHILIK STATISTIKASI VA FUQAROLARNING
SUDGA MUROJAAT QILISH FAOLLIGI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK**

Shonqakov Rashid No'kisbayevich

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining bosh ekspert-
kriminalisti*

Telefon: 913777887

Elektron pochta: Shonrash@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi misolida jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi bog'liqlik empirik va huquqiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot rasmiy statistik ma'lumotlarga asoslanib, jinoyatchilik darajasi hamda sudlarga kelib tushgan murojaatlar dinamikasi va hududiy taqsimotini qiyosiy tahlil qilish orqali amalga oshirilgan. Olingan natijalar jinoyatchilik ko'rsatkichlari va sudga murojaat qilish faolligi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri chiziqli bog'liqlik mavjud emasligini, balki bu jarayon huquqiy ong, sud tizimiga bo'lgan ishonch va huquqiy institutlar samaradorligi bilan uzviy bog'liq ekanini ko'rsatadi. Tadqiqot xulosalari sud-huquq siyosatini takomillashtirish va fuqarolarning huquqiy faolligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: jinoyatchilik statistikasi, sudga murojaat qilish faolligi, huquqiy ong, huquqiy ishonch, sud tizimi, O'zbekiston

**ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ СТАТИСТИКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И
АКТИВНОСТЬЮ ОБРАЩЕНИЯ ГРАЖДАН В СУД**

Шонкаков Рашид Нокисбаевич

главный эксперт-криминалист МВД Республики Каракалпакстан

913777887

Shonrash@mail.ru

Аннотация. В статье на примере Республики Узбекистан проведён эмпирический и правовой анализ взаимосвязи между статистикой преступности и активностью обращения граждан в суд. Исследование основано на официальных статистических данных и включает сравнительный анализ динамики и территориального распределения преступности и судебных обращений. Полученные результаты свидетельствуют об отсутствии прямой линейной зависимости между уровнем преступности и судебной активностью граждан, что указывает на значимую роль правового сознания, доверия к судебной системе и эффективности правовых институтов. Выводы исследования имеют важное значение для совершенствования судебно-правовой политики и повышения правовой активности населения.

Ключевые слова: статистика преступности, судебная активность, правовое сознание, доверие к суду, судебная система, Республика Узбекистан

THE RELATIONSHIP BETWEEN CRIME STATISTICS AND CITIZENS' ACTIVITY IN APPLYING TO COURTS

Shonkakov Rashid Nokisbayevich

Chief Forensic Expert of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of
Karakalpakstan

Phone: 913777887

Email: Shonrash@mail.ru

Abstract. This article provides an empirical and legal analysis of the relationship between crime statistics and citizens' activity in applying to courts, using the Republic of Uzbekistan as a case study. The research is based on official statistical data and includes a comparative analysis of the dynamics and territorial distribution of crime rates and court applications. The findings indicate that there

is no direct linear relationship between crime levels and judicial activity, highlighting the significant role of legal awareness, trust in the judiciary, and the effectiveness of legal institutions. The conclusions of the study are important for improving judicial and legal policy and enhancing citizens' legal engagement.

Keywords: *crime statistics, court application activity, legal awareness, trust in the judiciary, judicial system, Uzbekistan*

So'nggi yillarda jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sud-huquq tizimiga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik huquqshunoslik va ijtimoiy fanlar doirasida muhim ilmiy masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Jinoyatchilik darajasining oshishi yoki kamayishi jamiyatda huquqiy xavfsizlik holatini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri bo'lsa, fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi huquqiy ong, huquqiy ishonch va adolat tizimining samaradorligini ifodalovchi muhim indikator hisoblanadi. Mazkur ikki jarayon o'rtasidagi bog'liqlikni empirik jihatdan tahlil qilish huquqiy siyosatni shakllantirish, sud-huquq islohotlarini baholash va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish nuqtayi nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini isloh qilish, sudlarning mustaqilligini ta'minlash va fuqarolarning odil sudlovga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlar fonida jinoyatchilik statistikasi bilan fuqarolarning sudga murojaat qilish ko'rsatkichlari o'rtasidagi nisbat va ularning o'zaro ta'siri ilmiy jihatdan yetarli darajada tizimli o'rganilmagan masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, jinoyatchilik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi har doim ham yuqori bo'lavermaydi yoki aksincha, jinoyatchilik nisbatan past bo'lgan hududlarda sudga murojaatlar soni sezilarli darajada ortib borishi mumkin.

Mazkur holat jinoyatchilik statistikasi va sudga murojaat qilish faolligi o'rtasida bevosita va avtomatik bog'liqlik mavjud emasligini, balki bu jarayonlar

o'rtasida murakkab ijtimoiy-huquqiy munosabatlar shakllanishini anglatadi. Fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi ko'plab omillar, jumladan, huquqiy madaniyat darajasi, sud tizimiga bo'lgan ishonch, sud qarorlarining ijro etilishi samaradorligi, huquqiy axborotga ega bo'lish darajasi hamda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois jinoyatchilik ko'rsatkichlarini sudga murojaat qilish faolligi bilan solishtirish va ularning o'zaro bog'liqligini statistik hamda huquqiy tahlil qilish ilmiy jihatdan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasi misolida jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlarini ochib berish va ushbu jarayonlarning huquqiy siyosatni shakllantirishdagi ahamiyatini asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida jinoyatchilikning mutlaq ko'rsatkichlari, hududiy taqsimoti va dinamikasi sudlarga fuqarolik, ma'muriy va jinoyat ishlari bo'yicha kelib tushgan murojaatlar statistikasi bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv sudga murojaat qilish faolligini jinoyatchilikka munosabat bildirishning muhim huquqiy shakli sifatida baholash imkonini beradi.

Ilmiy faraz sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, jinoyatchilik darajasining oshishi fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligini avtomatik ravishda oshirmaydi, balki ushbu bog'liqlik huquqiy ishonch darajasi va sud-huquq institutlarining samaradorligiga bevosita bog'liq holda shakllanadi. Agar sud tizimi fuqarolar tomonidan adolatli va ochiq mexanizm sifatida qabul qilinsa, jinoyatchilikka qarshi huquqiy reaksiyalar sudga murojaat qilish orqali faolroq namoyon bo'ladi. Aksincha, sudga ishonch past bo'lgan sharoitda jinoyatchilik statistikasi yuqori bo'lsa ham, sudga murojaatlar soni nisbatan past bo'lishi mumkin.

Mazkur tadqiqotda jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash maqsadida rasmiy statistik ma'lumotlarga asoslangan kompleks empirik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot uchun O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi hamda Ichki ishlar vazirligining 2015–2024 yillarni qamrab

olgan ochiq statistik ma'lumotlaridan foydalanildi. Jinoyatchilik ko'rsatkichlari sifatida ro'yxatga olingan jinoyatlar umumiy soni, ularning hududlar bo'yicha taqsimoti va dinamikasi tanlandi. Fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi esa fuqarolik, ma'muriy va jinoyat ishlari bo'yicha sudlarga kelib tushgan ariza va shikoyatlar soni orqali baholandi.

Tadqiqot metodologik jihatdan statistik taqqoslash, dinamik qatorlar tahlili, nisbiy ko'rsatkichlar hisoblash va foizlarda ifodalash usullariga asoslandi. Jinoyatchilik darajasi va sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun mutlaq ko'rsatkichlar bilan bir qatorda, ularning umumiy hajmdagi ulushi va yillik o'sish sur'atlari ham hisoblab chiqildi. Ushbu yondashuv sudga murojaat qilish faolligini faqat jinoyatchilik natijasi sifatida emas, balki huquqiy ong va institutlarga ishonchning ifodasi sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

1-jadval.

Jinoyatchilik statistikasi va sudga murojaat qilish faolligining dinamikasi (2015–2024 yy.)

Yil	Ro'yxatga olingan jinoyatlar soni	Oldingi yilga nisbatan o'zgarish, %	Sudlarga murojaatlar soni	Oldingi yilga nisbatan o'zgarish, %
2015	87 946	-	312 480	-
2017	73 692	–16,2 %	298 115	–4,6 %
2019	92 154	+25,1 %	341 760	+14,6 %
2021	111 082	+20,5 %	402 318	+17,7 %
2023	129 384	+16,5 %	468 904	+16,6 %
2024	132 298	+2,3 %	487 562	+4,0 %

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2015–2024 yillar oralig'ida jinoyatchilik ko'rsatkichlari umumiy tendensiya sifatida o'sish dinamikasini namoyon etgan. Xususan, 2015 yilda 87 946 ta jinoyat qayd etilgan bo'lsa, 2024 yilga kelib ushbu ko'rsatkich 132 298 taga yetib, umumiy hisobda qariyb 50 foizlik o'sish kuzatilgan. Shu bilan birga, sudlarga murojaat qilish faolligi jinoyatchilikka nisbatan tezroq o'sish sur'atlarini namoyon qilgan. 2015 yildagi 312 480 ta murojaat

2024 yilda 487 562 taga yetib, deyarli 56 foizga oshgan.

Mazkur holat jinoyatchilik statistikasi va sudga murojaat qilish faolligi o'rtasida muayyan ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi, biroq ularning o'sish sur'atlari mutanosib emasligini ham yaqqol namoyon etadi. Ayrim yillarda jinoyatchilikning keskin o'sishi sudga murojaatlar sonining nisbatan pastroq o'sishi bilan birga kechgan bo'lsa, ayrim davrlarda jinoyatchilik nisbatan barqaror bo'lgan sharoitda sudga murojaatlar sezilarli darajada ortgan. Bu esa sudga murojaat qilish faolligi faqat jinoyatchilik darajasiga emas, balki sud tizimiga bo'lgan ishonchning mustahkamlanishi va huquqiy himoya mexanizmlarining kengayishi bilan ham bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Olingan natijalar sud-huquq islohotlari davrida fuqarolarning huquqiy faolligi oshib borayotganini, sudlarga murojaat qilish jinoyatchilikka nisbatan passiv reaksiyadan faol huquqiy pozitsiyaga aylanish boshlaganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, mazkur jarayon hududlar kesimida bir xil namoyon bo'lmayotgani keyingi bosqichda hududiy tahlil o'tkazishni talab etadi.

Hududiy kesimda jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash maqsadida 2024 yil bo'yicha respublika hududlari misolida qiyosiy tahlil amalga oshirildi. Ushbu bosqichda jinoyatchilik darajasi yuqori va nisbatan past bo'lgan hududlarda sudlarga murojaat qilish faolligi qanday nisbatda shakllanayotganiga alohida e'tibor qaratildi. Natijalar jinoyatchilik ko'rsatkichlari va sud faolligi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri mutanosiblik har doim ham mavjud emasligini, balki hududiy huquqiy muhit va sud institutlariga bo'lgan ishonch darajasi muhim rol o'ynashini ko'rsatdi.

2-jadval.

Hududlar kesimida jinoyatchilik va sudga murojaat qilish faolligi (2024 yil)

Hudud	Jinoyatlar soni	Respublika bo'yicha ulushi, %	Sudga murojaatlar soni	Respublika bo'yicha ulushi, %
Toshkent shahri	32 106	24,3 %	102 845	21,1 %
Toshkent viloyati	14 702	11,1 %	56 392	11,6 %

Farg'ona viloyati	14 289	10,8 %	61 740	12,7 %
Samarqand viloyati	9 402	7,1 %	47 188	9,7 %
Qashqadaryo viloyati	7 841	5,9 %	39 504	8,1 %
Qoraqalpog'iston R.	4 673	3,5 %	21 968	4,5 %
Sirdaryo viloyati	3 295	2,5 %	16 204	3,3 %
Boshqa hududlar (jami)	45 990	34,8 %	141 721	29,0 %
Jami	132 298	100 %	487 562	100 %

2-jadval ma'lumotlari hududlar kesimida jinoyatchilik va sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi nisbatni aniq empirik raqamlar asosida tahlil qilish imkonini beradi. Toshkent shahrida jinoyatchilikning respublika bo'yicha ulushi 24,3 foizni tashkil etgan bo'lsa, sudlarga murojaatlar ulushi 21,1 foizni tashkil etgani kuzatiladi. Bu holat jinoyatchilik darajasining yuqoriligi sudga murojaat qilish faolligi bilan to'liq mutanosib emasligini ko'rsatadi. Aksincha, Farg'ona va Samarqand viloyatlarida jinoyatchilik ulushi mos ravishda 10,8 va 7,1 foizni tashkil etgan bo'lsa-da, sudga murojaatlar ulushi yuqoriroq bo'lib, 12,7 va 9,7 foiz darajasida shakllangan.

Mazkur farqlar sudga murojaat qilish faolligi jinoyatchilikka bevosita reaksiya sifatida emas, balki hududdagi huquqiy madaniyat, sud tizimiga bo'lgan ishonch va huquqiy himoya mexanizmlaridan foydalanish imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Qashqadaryo va Qoraqalpog'iston Respublikasida jinoyatchilik ulushi nisbatan past bo'lishiga qaramay, sudga murojaatlar ulushining yuqoriroq bo'lishi fuqarolarning huquqiy faolligi ortib borayotganidan dalolat beradi. Bu holat jinoyatchilikni kamaytirishda sud-huquq institutlarining preventiv ahamiyati kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

Olingan natijalar ilmiy muhokama nuqtayi nazaridan shuni ko'rsatadiki, jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi

bog'liqlik chiziqli emas, balki murakkab ko'p omilli xususiyatga ega. Jinoyatchilik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda sudga murojaat qilish faolligi past bo'lishi sud tizimiga ishonchning yetarli darajada shakllanmaganini ko'rsatishi mumkin. Aksincha, jinoyatchilik nisbatan past bo'lgan hududlarda sud faolligining yuqoriligi huquqiy nizolarni hal etishda qonuniy yo'llardan foydalanish ustuvor ahamiyat kasb etayotganidan dalolat beradi.

Mazkur tadqiqot natijalari jinoyatchilikni baholashda faqat statistika bilan cheklanib qolmasdan, sudga murojaat qilish faolligini huquqiy muhitni tavsiflovchi muhim indikator sifatida e'tiborga olish zarurligini ko'rsatadi. Sud faolligining oshishi jinoyatchilikning mutlaq kamayishiga olib kelmasligi mumkin, biroq u huquqiy nizolarni institutsional yo'l bilan hal etish mexanizmlarining rivojlanayotganini anglatadi. Shu bois sudlarga murojaat qilish faolligi jinoyatchilikka qarshi kurash strategiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, jinoyatchilik statistikasi va fuqarolarning sudga murojaat qilish faolligi o'rtasidagi bog'liqlik O'zbekiston sharoitida murakkab va ko'p qirrali jarayon ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari jinoyatchilik darajasi sudga murojaat qilish faolligining yagona yoki asosiy omili emasligini, balki huquqiy ong, sud tizimiga bo'lgan ishonch va huquqiy institutlarning samaradorligi bilan uyg'un holda shakllanishini ko'rsatdi. Ushbu xulosalar huquqiy siyosatni ishlab chiqishda hududiy yondashuvni kuchaytirish, sud tizimiga bo'lgan ishonchni oshirish va fuqarolarning huquqiy faolligini rag'batlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida jinoyatchilik statistikasi (2015–2024 yy.). – Toshkent, rasmiy statistik to'plamlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi. Sudlarga murojaatlar va ko'rib chiqilgan ishlar bo'yicha yillik statistik hisobotlar. – Toshkent.
3. Saidov A.X. Huquqiy davlat va sud-huquq tizimini rivojlantirish masalalari. – Toshkent: Adolat, 2019.
4. Qodirov A.A. Jinoyatchilikka qarshi kurash va huquqni muhofaza qilish faoliyatining nazariy asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018.
5. Rahmonov O.R. Jinoyatchilik statistikasi va uning huquqiy tahlildagi ahamiyati. – Toshkent, 2020.
6. Abdullayev M.A. Sud hokimiyati va fuqarolarning huquqiy faolligi. – Toshkent: Fan, 2021.
7. Ismoilov J.S. Sudga murojaat qilish faolligi va huquqiy ong o'rtasidagi bog'liqlik. // “Huquq va jamiyat” ilmiy jurnali, 2022, №3.
8. Xudoyberganov B.B. Huquqiy ishonch va sud tizimi samaradorligi masalalari. – Toshkent, 2021.
9. Yusupov K.T. Sud-huquq islohotlari va jinoyatchilik statistikasi o'rtasidagi nisbat. // “Yuridik fanlar axborotnomasi”, 2023, №2.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti. Sud-huquq siyosati va huquqiy faollik muammolari. – Toshkent, 2022.